

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: «Таптым-ау сені»)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманджол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	МаксUTOва Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского помещного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinary terms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабилова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорының тұрақты дамуының	4103

көрініс табады, бұл оның өзін-өзі тануына, қоғамдағы орнын анықтауына ықпал етеді. Қорытындылай келе, Ә. Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдер қазақ мәдениетінің тілдік-тарихи айнасы болып табылады. Олар арқылы сол заманның рухын, әлеуметтік құрылымын және дүниетанымын ұғынуға болады. Бұл антропонимдер тек әдебиетте ғана емес, тіл білімінде де құнды зерттеу нысаны ретінде өзектілігін сақтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Психоллингвистика негіздері: Оқу құралы. Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 125 б.
2. P.O. Agavelyan¹, P.T. Baychinov² Possibilities of Systematics of Intonation Characteristics of the Voice of Kazakh-Speaking Children With a Cochlear Implant DOI: 10.25688/2223-6872.2022.44.4.09 2023;
3. Алия Абдирамановна Ергазина¹ Психоллингвистический аспект моделирования во фразеологии, Гуманитарные Науки, 2021;
4. Альмира Наурызбаева¹ Казахская (киіз үй) и кыргызская (боз үй) юрта в аспекте этнокультурного семиозиса CAJAS, 2023;
5. Әлиакбарова А.Т. Мадиева Г.Б. Қазақ антропонимиясының дамуы // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. – Филология сериясы. – Астана, 2016. – №5(114). – Б. 24-27.
6. Бөкейханов Әлихан. Таңдамалы 14 том. - Астана: “Сарыарқа” баспасы, 2016.

ӘОЖ 8.81.119

ҚАЗАҚ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІНІҢ ГЕНДЕРЛІК АСПЕКТІСІ

Уәлібек Ақбота Айтуғанқызы, Беласар Іңкәрім Қазбекқызы

botaualibek@gmail.com, inkarbelasar@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ университетінің

3 курс студенттері, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Бибеков Қаныш Тлеужанұлы

Қазіргі тіл білімінде қарқынды дамып келе жатқан тіл білімі саласының жаңа бағыттарының бірі бұл гендерлік лингвистика. Әйел мен ер адам теңдігі – осы соңғы жылдары ғылым аясына жиі талқылауға түсетін тақырып десек те, негізінде ресми болмаса да, сан ғасырлар бойы жұрт аузында жүрген мәселе. Неміс философы Фритц Маутнер өз зерттеуінде “әйел тілінің” пайда болуын антикалық театр тарихымен байланыстырса, Отто Есперсен болса «Language: its Nature, Development and Origin» атты еңбегінің үлкен бір тарауын “әйел тіліне” арнап, Ұлыбритания мен АҚШ елдері қолданысындағы ағылшын тілі негізінде әйел тілінде кездесетін гендерлік белгілерді атап көрсеткен. [1, 33]

“Жыныс” пен “гендер” бір-біріне синонимдес және қатар қолданыста жүретін сөздер. Алайда, “жыныс” бұл физиологияның, ал “гендер” – әлеуметтану, психоллингвистика және т.б. салалардың зерттеу объектісі. Гендерлік лингвистика – гендер мен тілдің өзара байланысын зерттейтін гендер мен лингвистика аралығындағы ғылым саласы. Қазақ тілінде гендерлік ерекшеліктер айқын көрінеді. Бұған мысал ретінде айым, сұлу, көркем, ақ жаулықты ана сияқты нәзік сөздердің тек қыз балаларға қатысты айтылатынын, ал батыр, мырза, сұлтан сияқты сөздер тек ер адамдарға арналғанын көрсетуге болады.

Гендерді зерттеудегі маңызы неде? Гендер кей адамдарда бар не жоқ билікті, артықшылықтарды, мүмкіндіктерді айқындауда маңызды рөлдің бірін атқарады. Ол тендік пен дискриминациядан азат етіп, қоғам өркендеуіне түбегейлі әсер етеді. Сол үшін әлемнің дамыған елдері лингвистиканың осы саласын дамытуға мән беруде.

Гендерлік лингвистика яғни, тілдік бірліктердің қай әлеуметтік жынысқа тиесілі екенін анықтауды көздейді. Бұл тіл білімінің саласы гендерлік қарым-қатынастардың ерекшеліктерін және тілдік бейнесін түсіндіруде маңызды рөл атқарады. Раджапова Н.Б. өзінің “Теоретические основы гендерной лингвистики” деген еңбегінде “Язык играет важную роль в формировании и поддержании социальных неравенств и дискриминации. Гендерные стереотипы в языке могут влиять на самооценку и возможности людей, а также на их представления о мире..”- деп жаңа бағыттағы саланың маңызын осылайша түсіндіреді. [2]

Яғни, гендерлік стереотиптер тілде адамның дүниетанымына, өз-өзін бағалауда, мүмкіншіліктеріне әсерін тигізеді. Бұл саладағы зерттеулер тіл мен гендер арасындағы өзара байланысты айқындауда, гендерлік теңсіздікті анықтап және соны шешуде көп үлес қосады. Қазіргі кезде Б. Хасанұлы, Г. Мамаева, Қ. Жанатаев, Г. Шоқым, М. Ешимовтің, А. Байғұтова сияқты бірқатар қазақ ғалымдары зерттеу жүргізіп, гендерлік лингвистикаға өз еңбегін сіңірді.

Фразеология ғылымы тіл білімінің тұрақты тіркестерін зерттейді. Қазақ тілі фразеологизмге өте бай. Адам көңіл күйін, алыс жақын қашықтықты, ойлаған ойы мен тіпті қарым-қатынасты да қазақ халқы тұрақты тіркестер арқылы жеткізуге шебер болған. Себебі тұрақты тіркестер сөйлеген сөздің ажарын келтіруге, ойды көркем түрде айтуға көмектеседі. Қазақ фразеологиясын І. Кеңесбаев, Ғ. Мұсабаев, К. Аханов, Р. Сәрсенбаев, Ә. Болғанбаев және тағы да басқа көптеген ғалымдар зерттеген.

“Кез келген ұлттың мәдени өмірінің көрінісі – фразеологиялық қордан ерекше байқалады, яғни фразеологизмдердің халық өмірінің айнасы екені сөзсіз.”– деп Б.Тансыққожина өзінің ғылыми мақаласында фразеологизмдердің этнолингвистикалық ерекшеліктерін сөз еткен-ді.[3]

Қазақ тілі фразеологизмдерінің қолданысындағы гендерлік ерекшеліктерін, белгілі тұрақты тіркестің қай гендердің қолданысында жиі кездесетінін анықтауды мақсат ете отырмыз.

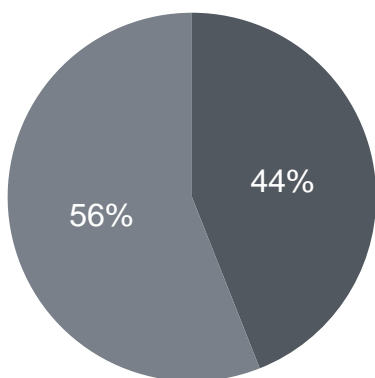
Қазақ фразеологизмдеріндегі гендерлік сипатты анықтау қоғамдағы тендік көріністері мен стереотиптерді көрсетеді. Көбіне ер адамдардың қолданысында кездесетін ешкімге бой алдырмау мағынасындағы “қамшы салдырмау” тіркесінің шығу тегіне үңілетін болсақ, қазақ қоғамындағы қамшының философиясы терең екенін көруге болады. Сондай-ақ қамшы ұғымының қатысуымен жасалған “қамшы үйіру”, “қамшы жеу”, “қамшы ұстату”, “қамшысын көтеру” секілді фразеологизмдер ерлерге арналып айтылады. [4]

Қазақ тілінің қолданысында «бес биенің сабасындай» деген тіркес бар. Бұл тіркес алды кең, алымы зор, пейілі кеніш, тұлғасы таудай бәйбішелерге қарата айтылса керек. Осыған байланысты “бес биенің сабасындай сары қатын өне бойы іркілдеп, мезгілді уақытында есігінің алдына шығады да, Арынды күтеді” деген мысалды келтіруге болады. Қазақ тілінде жиі кездесетін «жұмақ анаңның аяғының астында» деген тұрақты тіркесті Смағұлова Г. Н өзінің

“Қазақ фразеологиясы лингвистикалық парадигмаларда” еңбегінде [6, 73] діни фразеологизмге жатқызды. Бұл қолданыста үлкен ой жатыр. Ананы қастерлеу, төбеге көтеріп сыйлау, құрметтеу.

“Есік көрген”, “босаға аттады”, “оймақ ауыз”, “етегі ашылмаған” секілді тұрақты тіркестердегі “ есік”, “босаға”, “оймақ” сөздеріне назар сала отырып, қазақ халқының әйел образын жасауда тұрмыстық заттарды көп қолданғанын ұғуға болады. Ал ерлер қауымына тұрмыстық заттармен байланысты тұрақты тіркестер аз қолданылған. Мысалы: “Қазанбұзар қырыс” – қырсық, көп ішіндегі бір тентек. Ерлерге қатысты тұрақты әтіркестер көбіне жануар атауларын қатыстыра отырып зоонимдік фразеологизмдер түрінде ұшырасады. Мұны біз “кәрі тарлан”, “күлге шөккен кәрі бура”, “арыстан жүрек” сияқты тіркестерден байқауымызға болады. “Кәрі тарлан” тұрақты тіркесі тәжірибесі мол, “күлге шөккен кәрі бура”– қаруы қайтқан, қуаты тайған деген мағынада қолданылады. Ал құстармен байланысты орнитонимдік фразеологизмдер сирек кездеседі. [7]

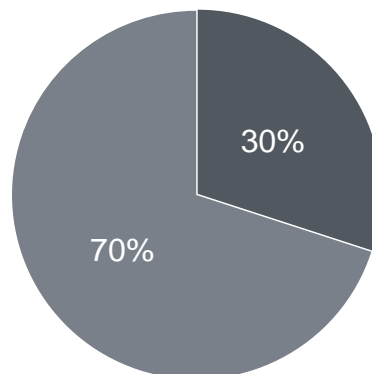
■ жағымды ә. ■ жағымсыз ә.

1–сурет)

сурет)

■ жағымды ә. ■ жағымсыз ә.

(2–

Ер адам кейіпкерлері

Гендерлік лингвистикада және қоғамда әйел адам ер адамға қарағанда эмоционалды келетінін айтады. Стереотип бойынша яғни, әйел– “сөзуар, эмоция” ұғымдарымен ассоциация жасаса, ер адамға тән ұғымдарға “момын, сабырлылықты” жатқызады.

Әйел адам кейіпкерлері

Мұхтар Әуезовтың “Абай жолы” [7]шығармасын зерттеу барысында, ер адам мен әйел адам кейіпкерлерінің қолданысындағы тұрақты тіркестер талданды. Бұл зерттеу жұмысы арқылы қолданыстағы фразеологизмдердің эмоционалдық мазмұнын айқындап, “жағымды” және “жағымсыз эмоциялар” бойынша екі топқа бөліп қарастырылды.

Ер адам кейіпкерлері екі эмоция тең дәрежеде қолданды деуге келеді. Жағымсыз эмоциямен кейіпкерлер диалогта “бауыры езілсін”, “бет түкіру”, “қан жұтқан”, “қалжуыр байлау”, “бауыры суу” және т.б. тіркестер қолданылды. Мәселен, “– Әлі тұра тұр, басыңда үкің жоқ деп

қиғылық салады!” Фразеологиялық сөздікте “қиғылық салу” сөзін “ылаң салу, айтқанға көңісі келмеу, дау туғызу” деп анықтама берілген. [8]

Жағымды эмоциямен айтылатын “ айыз қану”, “бауырына алу”, қарық қылу”, “алды-артын орау”, “соранды ағызу” деген секілді тіркестерді айта аламыз.

Жеңге болмасам–“, жеңгеден артық айызым қансын!..”“Айызы қану” тіркесі І. Кеңесбаевтың «Фразеологиялық сөздігінде» “көңілі жай тапты, құмары тарқады;құлақ құршы қанды, рақаттанды” деп түсіндірілген.

Әйел кейіпкерлері мен ер кейіпкерлерін салыстырып қарасақ, әйелдер фразеологизмдерді жағымсыз эмоцияда көбірек жұмсайды. Атап өтсек, “тас бауырлық” “әлім жеттік”, жүрегі қақ жарылу”, “аспаннан салбырап түсу” сияқты фразеологизмдерді кездестіре аламыз. Мысал ретінде, “Бүгін қандай болсам, ертең де, өмір бойы да сондай болармын. Сені қарық қылатын қызығым жоқ! - деді Ғазиза..” Бұл жердегі тіркес “молшылыққа белшесінен батыру, жарылқау” мағынасында қолданылады.

Жағымды эмоцияда “– Қайындарынан жаңа қайтқан жігіттер ғой! Өндерін үйренеміз! Тамақтарыңды кенеп келіндер! – деді Керімбала.” Тұрақты тіркес “тамағын қырнай жөтелді, үнін түзеді” деген мағынада жұмсалады. Екеуінің де жағымсыз эмоция басым, әсіресе фразеологизмдерді ашу сарынында көбірек қолданады.

Қорытындылай келе, қазақ фразеологизмдеріндегі гендерлік аспектілер тіл мен мәдениеттің тығыз байланысын көрсетеді және көптеген ерекшеліктерді қамтиды. Зерттеу нәтижелері ер адамдарға қатысты фразеологизмдерде батылдық, күш-қайрат, ерлік сияқты қасиеттер басым екенін, ал әйелдерге қатысты тіркестер нәзіктік, төзімділік, қамқорлық ұғымдарымен байланысты екенін көрсетеді. Сонымен қатар, кейбір тұрақты тіркестер ер адамдардың қоғамдық ролін үстем, жетекші етіп сипаттаса, әйелдерге қатысты тіркестер көбіне тұрмыстық ерекшеліктерге назар аударады. Қазақ тіліндегі фразеологизмдер халықтың ұлттық дүниетанымы мен әлеуметтік құрылымын айқындап қана қоймай, сонымен бірге гендерлік стереотиптердің сақталуына ықпал етеді. Әйел адам мен ер адам қоладнысындағы сөздер екеуінің де тең дәрежеде эмоцияналды екенін, тек кей эмоция түрі басым болатынын көрсетеді. Жинақталған деректер тіл біліміндегі гендерлік зерттеулердің өзектілігін дәлелдейді және қоғамдағы гендерлік теңсіздік мәселелерін талдауға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Шоқым Г. Гендерлік лингвистика негіздері. Алматы: Экономика, 2012. – 190 бет.
2. Раджапова Н.Б. “Теоретические основы гендерной лингвистики”
3. Б. Тансыққожина “Жалпы және салғастырмалы фразеологияның өзекті мәселелері” (Ғылыми мақалалар жинағы)
4. КЕҢЕСБАЕВ І. Фразеологиялық сөздік. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007. - 800 бет.
5. Смағұлова Г. "Қазақ фразеологиясы лингвистикалық парадигмаларда:" монография. – Алматы: «Елтаным баспасы», 2020. – 256 бет. 2-ші басылым.
6. “Особенности фразеологического моделирования гендерных стереотипов в тюркских языках» 2023

7. “Әуезов М. Абай жолы: Роман-эпопея. Бірінші кітап. Алматы: Жазушы 2009. — 376 бет. - "Қазақтың 100 романы" сериясы.
8. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі” І. Кеңесбаев, 1977.

ӘОЖ 27.43.51

Т.ӘБДІКӘКІМОВТІҢ «АЖАЛ ДАЛАСЫНДАҒЫ ТАС» ӨЛЕҢІНДЕГІ СӨЗДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ЖИІЛІГІ

Ұланова Елдана Дәулетқызы

u_eldana@mail.ru

Шәкәрім атындағы университетінің студенті, Семей, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі -О.М. Жолымбаев

Поэзияны ұлы әлем, тылсым күш дейміз. Лирика жанры сонау ерте заманнан бері қазақ халқымен бірге жасасып келе жатқан фольклорлық мұралардың бірі әрі бірегей мұрасы ретінде ауыз әдебиетіміздің көшіне ілесіп, жазба әдебиет дәуіріне жетті [1, 3 б.].

Әрбір ақын қоғамдық құбылыстардан тыс жеке дара өмір сүре алмайды. Сондықтан ақындар өздері өмір сүрген кезеңдегі замана шындығын жыр жолдарымен өрнектеп, қоғамның жанды картинасын жасайды. Осы орайда қазақ поэзиясында «Ақшам хаттары», «Рауан», «Алқоңыр дүние», «Қас сақ Аңқымасы», «Бесінші маусым жұптары» және тағы басқа топтамаларымен оқырман көңілін баураған қайталанбайтын ақын Тыныштықбек Әбдікәкімовтің өлеңдеріндегі сөздердің жиілігіне статистика тәсілімен талдаулар жүргізілмек.

Көрнекті орыс ғалымы Б.Н.Головин әуелден-ақ сандық сипаттың тіл категорияларына объективті түрде тән екендігін, тілді сандық тұрғыдан зерттеу қажеттілігін түсіндіреді [2]. Статистикалық әдістің лингвистика саласындағы қолданылу тарихында В.Я.Буняковский, А.М.Пешковский, М.Н.Питерсон, В.В. Виноградов т.б. атап өтеміз. Қазақ тіл білімінде бұл саланы ең алғаш қарастырған профессор Қ.Жұбанов, оны одан әрі жалғастырған А.Қ.Жұбанов болды [3].

Статистикалық талдау жасау ақын шығармаларындағы нақты тілдік элементтерді анықтауға көмектеседі. Осы орайда, қазақ әдебиетінде Семей сынақ полигонын бейнелейтін Тыныштықбек Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңі зерттеу нысанына алынбақ.

Өлеңнің басталуының өзінен – ақ біз Тыныштықбек ақын стиліне тән өзіндік сөз кестелерін байқаймыз.

«Сөз сүйегін өлшеме, мұңды өлшегін,

Ой – көп, қобыз-ділімнің түртер ішегін.

Сары дала дөңбекшіп күн астында,

Сайтан-сағым сорады бұл емшегін» [4, 26 б.], деген шумақтағы мифологиялық суреттемелерден ақынның сөзбен көркем образ жасаған тосын ойын көреміз.

Автор полигон трагедиясын дала бейнесімен астастыра суреттей келе, сорлы күйге ұшыраған даланы «*күн астында дертке шалдыққан дөңбекшіген сары дала, бұлт астындағы бөбек-сағымдардың осы бұлтты ана емшегіндегі соруы*» түрінде бейнелейді.

Келесі шумақтарда автордың кемел сөз кестелері берілген: Көкпен ғана көк жасыл күшіктеген», «Шекелерін сығымдап күшті ғылым, Аспан өле бастады Түз түгілі», «Қызыл жалқын аңызға долдануда, Ібілістің мыйындай ыстық үні», «Көлдерімді шіркін-ай, сақтап қалсам, көздерімнің мөлдірін берсем де мен!» т.б.. Бұдан тіл дарығандық, сөз дарығандық белгісін көреміз.

Енді ақынның «Ажал даласындағы тас» өлеңін келтірейік: